

Japan i drugi svetski rat

Takeo Sato

1.

Iako je već proteklo više od 55 godina od 15. avgusta 1945. godine, završetka Drugog svetskog rata u Japanu, japansko stanovništvo još je snažno obeleženo raspolućenim ratnim sećanjem. U tom pogledu mogu naročito da se navedu dva primera: sastanak na vrhu SAD i Japana na ostrvu Okinava i dve političke izjave ratne generacije.

Često je postavljano pitanje zašto je pokojni predsednik vlade Obuhi za taj događaj izabrao baš južno ostrvo Okinava. Taj izbor je za ratne žrtve Okinave predstavljao neku vrstu satisfakcije, pošto je to ostrvo u poslednjoj fazi Drugog svetskog rata bilo glavno bojište. Tamo su borbe vođene do gorkog kraja ne samo protiv Amerikanaca, nego i sa japanskom armijom. To je bila borba koja je dovela do brojnih žrtava među domaćim stanovništvom.

Što se tiče sećanja na Drugi svetski rat između ostrva Okinava i Hondo, (četiri glavna japanska ostrva Hokaida, Honšu, Šikoku i Kijušu) postoje bitne razlike, koje proističu iz činjenice da je Okinava bila jedino bojište na kopnu Japana, dok su ostala ostrva ostala pošteđena kopnenog rata.

Stanovništvo Okinave koje je rat doživelo usred bojišta, prema tome tačno zna kakve je oblike rat imao u japanskoj armiji. Za stanovnike glavnih ostrva, međutim, ratni doživljaj i ratno sećanje obeleženi su napadima iz vazduha i atomskim bombama. Taj oblik ratnih doživljaja, koji su zapravo „došli s neba”, doživljavao se kao da je prirodna katastrofa; utoliko pre, što je Japan često pogođen prirodnim katastrofama – zemljotresima i tajfunima. Uprkos dobre volje Obuhija, sadašnjem predsedniku vlade, Moriju, nije uspelo da polazeći sa Okinave učini i prvi korak savlađivanja prošlosti.

Mori je političar koji je izložen sumnji zbog svojih problematičnih izjava. Tako je on, na primer, Japan nazivao “Kami-no-kuni” – “Božja zemlja”. Iako uverava da time ne podrazume vreme

pod "božanstvenim Tenom" /Carem/ pre 1945. godine, čini se da je sećanje na taj period veoma snažno povezano sa njegovim načinom razmišljanja.

Mori je rođen 1937. godine i kraj rata doživeo kao učenik. Zbog spore promene generacija japanskih političara, on spada u mlađu generaciju japanskog društva. Članovi te generacije ratne dece u ono vreme strogo su vaspitavani kao "budući vojnici" i još su skloni da posleratni Japan objasne isključivo porazom u ratu.

Druga politička izjava takođe potiče iz generacije ratne dece. Šintaro Išihara, guverner Tokija i književnik – u vezi sa kriminalom stranaca – jednom prilikom govorio je o "Dai-sangokujin". Ta reč ima različita značenja: "Oni, koji dolaze iz neke treće zemlje" ili "Oni, koji dolaze iz trećerazredne zemlje". U današnje vreme se taj pojam izbegava, jer u njemu mogu da se naslute predrasude prema Korejcima. Šintaro Išihara je, međutim, tako olako izustio tu reč, da valja postaviti pitanje da li su ta dvojica političara išta naučila iz istorije. Meni se čini da su njihovi časovnici stali.

2.

Tema mog priloga glasi: "Nesavladano pamćenje" i ja bih u nastavku pokušao da nađem objašnjenja zašto Japanu nije uspelo da obradi svoju sopstvenu ratnu prošlost.

Bavljenje ratnom prošlošću je u Japanu relativno novo. Godina 1989. je prekretnica kako u Nemačkoj, tako i u Japanu. Smrću cara Hirohite 7. januara 1989., u Japanu je počela nova era, a s njom i novi odnos prema sopstvenoj istoriji. Smrt jedne jedine ličnosti je, dakle, prouzrokovala novi početak. Car je posle rata u dvostrukom pogledu postao simbol: s jedne strane za jedinstvo stanovništva, a s druge, za ćutanje o odgovornosti, odnosno, sećanje japanske ratne generacije. Bivši vojnici su retko govorili o ratu i najčešće su sami sebe prikazivali kao žrtve. Ponekad su pričali priče u stilu "bio-sam-i-ja-tamo-prisutan" o herojskim delima, međutim, isključivo među ratnim drugovima. Na pitanja sosptvenih kćerki i sinova, odnosno, unuka su, međutim, retko davali odgovore.

To ćutanje bilo je tipična reakcija. Što se moglo čuti – pre svega od majki – bilo je opisivanje napada iz vazduha i atomskih bombi. Mlađa generacija morala je da stekne utisak da je starija bila isključivo samo žrtva. Ćutanje očeva, koji se i nisu borili na japanskim ostrvima, i priče majki o doživljavanju rata na ostrvima razlog su

zašto sećanje rata nije odvojeno od toga da Japanci sebe doživljavaju kao žrtve.

Rasprava o toj temi je, međutim, nezamisliva, a da se ne uzmu obzir atomske bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki. Hirošima je za Japance dugo bila simbol rata, koji je na kraju doveo do stvaranja svesti o sebi kao o žrtvi. Često je pokušavano da se rat posmatra sa stanovišta 15. avgusta 1945. godine – dakle retroaktivno. Taj način posmatranja, a posebno događaja u Hirošimi i Nagasakiju, doveo je do toga da je osećanje žrtve potisnulo pitanja početka rata. A Japan je rat započeo kao krivac.

Kao drugi razlog mogao bi da se navede prvi poraz u japanskoj istoriji. Nemačka i Japan bili su gubitnici Drugog svetskog rata. Taj poraz je, doduše, za Nemce istovremeno značio i oslobađanje od nacionalsocijalizma, čija je vladavina prouzrokovala nezamislive posledice. Zbog toga se u Nemačkoj ne postavljaju pitanja kao što je: „A šta bi bilo da smo pobedili?”

Japan je pre Drugog svetskog rata učestvovao u tri rata: japansko-kineskom, japansko-ruskom i u Prvom svetskom ratu. U sva tri rata je Japan pobedio, odnosno, stajao je na strani pobjednika.

Posle Drugog svetskog rata se u Japanu nije radilo o carevom režimu, nego pre svega o izgubljenom ratu. Stanovništvo japanskih kolonija bilo je manje ili više upleteno u rat u svojstvu vojnika, pomoćnih vojnika, prinudnih radnika ili prinudnih prostitutki. Pošto je japansko stanovništvo pre toga bilo naviklo na pobjede, šok prvog poraza bio je tako velik da se pitanje krivice za rat nije moglo postaviti pravilno i blisko istini.

Pitanje krivice za rat u užem smislu na prvom mestu tematizuje uzroke, samo izbijanje rata. U Japanu se, naprotiv, pre svega radilo o posledicama, o porazu. U vezi s tim govori se o taktičkim ili strateškim greškama, a ne o zločinima. Pitanje „Šta bi bilo da smo pobedili?” se, doduše, ne postavlja otvoreno, ali itekako u mislima. „Ne bi se postavljalo pitanje plaćanja odštete” jedan je od odgovora koji sam ja jednom dobio.

Pored pravih sećanja na rat, mora da se govori takođe i o sećanju na okupacionu vlast i posleratno vreme. Prvi put u svojoj istoriji je ta ostrvska država bila okupirana, doduše, samo od Amerikana, a ne od Azijata. Na taj način je stanovništvo steklo utisak da je Japan izgubio rat protiv Amerikanaca, a ne protiv azijskih, susednih zemalja. A pošto su Sjedinjene Američke Države zbog

hladnog rata Japan posle kratkog vremena posmatrale kao partnera, dolazilo se do iluzije da su posledice rata već prevaziđene.

Kontroverza oko Goldhagena i diskusija o izložbi o nemačkoj vojsci „*Wehrmacht*“ praćeni su u Japanu sa interesovanjem. Japanci su u tome našli potvrdu teze da Nemci posle 1945. godine odbijaju kolektivnu krivicu, ali preuzimaju odgovornost za to što se dogodilo. U Japanu se, naprotiv, neko vreme posle 1945. godine govorilo o kolektivnoj krivici, međutim sa po svemu drugačijom pozadinom. Osećali su se odgovornim za poraz i izvinjavali se caru u čije ime su se borili, ali ne i protivnicima ili žrtavama u drugim zemljama. Sve što je usledilo posle toga bilo je oslobađanje od odgovornosti.

Posle Hitlerovog samoubistva i propasti nacionalsocijalističkog režima u Nemačkoj je nulti čas označavao novi početak. Japanski car Hirohito ostao je živ i nije optužen kao ratni zločinac. Nije došlo do promene na prestolu, iako se njegova uloga u Japanu posle rata u svemu promenila. Uprkos kontinuiteta, Japanci su mislili i misle i nadalje da je posle 15. avgusta u Japanu nastao novi svet.

Naravno da je taj novi svet u Japanu nastao sa novim, demokratskim ustavom. Uopšteno bi se moglo potvrditi da novi ustav posle promene režima predstavlja novi početak. Zbog toga u njemu treba videti jednu od posledica najnovije prošlosti. U osnovnom zakonu Savezne Republike Nemačke naći ćemo je već u članu 1. U japanskom ustavu, međutim, odricanje od rata stoji tek u članu 9. Ono što nikada, nipošto nije smelo ponovo da se dogodi, u Nemačkoj je bila nacionalsocijalistička prošlost, a u Japanu rat. Savezna Republika Nemačka pokušavala je da u svojoj demokratiji učvrsti pouku Vajmara. (Misli se na takozvanu "Vajmarsku republiku", državno uređenje posle Prvog svetskog rata koje je dozvolilo da određenim poliričkim trikovima Hitlerova partija legalno preuzme vlast. – Prim. prev.) Japan je pokušao da odricanjem od rata i pacifizmom stvori mir. Ako bi se to reklo zaoštreno, to odricanje pre svega znači odustajanje, kao da se pre svega ne želi da se doživi novi poraz, odnosno, da se ništa ne rizikuje. Međutim, sve dok sećanje pati zbog shvatanje sebe kao žrtve, biće problematična budućnost sa susednim zemljama.

Sećanje na rat se budi, kada se nešto čuje o ratnim zločincima. Međunarodni vojni sud u Tokiju obrađivao je ukupno 55 tačaka optužbe, (u Nirnbergu je bilo četiri) u kategorijama zločin

protiv mira, ubistvo, ratni zločin i zločin protiv čovečnosti. Većina optuženika u Tokiju nije osuđena zbog zločina protiv čovečnosti, nego zbog ratnog zločina. Od 28 glavnih optuženika je do objavljivanja presude 12. novembra 1946 godine ostalo njih 25. Šest oficira i jedan političar osuđeni su na smrt, 16 su dobili kaznu doživotne robije, dvojica diplomata osuđeni su na 20, odnosno 7 godina zatvora. Dan posle toga je 17 dotle zatvorenih, ali neosuđenih optuženika, pušteno na slobodu. Jedan od njih bio je potonji predsednik vlade Kiši. Od 18 osuđenih zatvorenika, šestorica su umrli u zatvoru, ostali su između 1950. i 1956. godine privremeno pušteni na slobodu i 1958. konačno pomilovani. U tom času su takođe otpušteni i svi osuđeni u toku drugih procesa – optužbi zbog ratnih zločina ili zločina protiv čovečnosti u Jokohami, Manili, Singapuru, Šangaju i drugim gradovima. Posle toga u Japanu više nije bilo nikakvih progona ratnih zločinaca i nikakvih novih sudskih procesa.

Za razliku od toga Rudolf Hes bio je u Špandauu sve do svog samoubistva 1987. godine, sam u zatvoru, koji je posle toga srušen. U Tokiju, na mestu bivšeg zatvora Sugamo, stoji kamen kao spomenik. Na njegovoj stražnjoj strani piše: "Tragedija rata". "Tragedija rata" na ovom mestu znači "Tragedija poraza". Ljudi žale zbog toga što je rat izgubljen.

3.

Na kraju bih želeo da dođem do "budućnosti sećanja". Pola stoleća posle Drugog svetskog rata i na početku novog stoleća stojimo pred teškim vremenom prenošenja sećanja. Daleko više od polovine stanovništva rođeno je posle Drugog svetskog rata i zbog toga ne poseduje nikakvo konkretno sećanje na rat.

Svuda na svetu u prvom planu stoji svedočanstvo žrtava. Mnogo je teže, međutim, konfrontirati se sa sećanjima počinitelaca. Što se Nemačke tiče, bar ja o tako nečemu nisam čuo ništa. Naprotiv, u Japanu je moguće da se sećanja čuju iz perspektive počinitelaca. Tako u Japanu postoje bivši vojnici, koji su učivši istoriju otvoreno progovorili o svojim strašnim delima i pri tom shvatili i svoju odgovornost. Jedna takva grupa vojnika zove se "Hu-ki-ren" (Organizacija za pomoć povratnicima iz Kine). Oni su bivši ratni zarobljenici iz jednog kineskog logora, u kome je nekada bio zatvoren i "poslednji car" Mandžukuo Fugi. Oni su shvatili svoju

krivicu i vratili se u Japan. Svoj život posle povratka posvetili su i posvećuju miru i kinesko-japanskom prijateljstvu. Pošto su se u Japan vratili upravo za vreme hladnog rata, stanovništvo je u njima videlo prevaspitane zatvorenike koji su Kini bili izloženi ispiranju mozga. Oni su uspeali da prevaziđu početne teškoće i još uvek se aktivno bave prenošenjem sećanja. U toku jednog predavanja sam sa svojim studentima i sam saznao za sećanja jednog člana te organizacije. Bilo je impresivno: što film ili knjiga samo ograničeno mogu da prenesu, njemu je uspelo da nam neposredno saopšti na veoma upečatljiv način.

Uprkos tome postoje i brojni problematični aspekti u okviru vaspitanja sledeće generacije: U Japanu je i dalje prisutan snažan duh potčinjavanja starešinstvu. Na osnovu školskog sistema oslobođenog na dostignuća i ispite – na primer, veliku ulogu igra učenje na pamet, bubanje – malo se uči sopstvena istorija. Pitanja “Kako?” i “Zašto?” u školama su praktično zabranjena. Jedna od malobrojnih mogućnosti da se zaista upozna istorija je razgovor sa starijim ljudima, pre svega sa stanovnicima Okinave, čije područje su američke jedinice osvojile posle borbi uz mnogo gubitaka, a gde se i danas nalazi najviše američkih baza, ili razgovor sa ljudima iz u to vreme okupiranih područja drugih azijskih zemalja. U takvom prenošenju sećanja ja vidim izvesnu šansu. Samo pomoću nove politike, koja će još više da praktikuje pomirenje sa azijskim zemljama, biće moguće da se stvori promenjena budućnost Azije. Međutim, u tu svrhu japansko stanovništvo treba da ima više obzira prema sećanju drugih naroda, što do sada nije bio slučaj.

Godine 2002. će se svetsko prvenstvo u fudbalu održati u Južnoj Koreji i Japanu. Ono, što se prilikom donošenja te odluke 1996. godine nije moglo ni zamisliti, postaje stvarnost: Kod omladine dveju zemalja više nema velikih predrasuda. Kada se stanovništvo dveju zemalja bude međusobno još bolje upoznao, trebalo bi da novo stoleće protekne drugačije nego prošlo stoleće rata. U tu svrhu je takođe potrebno pravilno prenošenje sećanja.

Dodatak

U odnosu na savlađivanje prošlosti u Japanu valja dodati još dve važne debate iz 2001. godine: jednu žestoku, oko novog udžbenika, koji su napisali desno-konzervativni autori, i jednu veliku,

zbog posete predsednika vlade Koizumija memorijalnom kovčegu Jasukuni.

U novom udžbeniku naglašena je sunčana strana japanske istorije, a strana senki rata, naprotiv, prikazana kao bezazlena. U toku debate objavljeno je mnogo knjiga iz kojih se u najmanju ruku može crpeti više saznanja o sopstvenoj istoriji. Jedva jedan procenat japanskih škola preuzeo je taj udžbenik.

Novi predsednik vlade i naslednik Morija, Koizumi, je političar koji koristi jasne reči. Pošto je jedanput izjavio da će 15. avgusta zvanično posetiti memorijalni kovčeg Jasukumi, naišao je na žestoke proteste iz zemlje i inostranstva. Memorijalni kovčeg Jasukumi je pre 1945. godine bio državni spomenik za poginule u ratu, (poznat kao kovčeg bogova rata.) Koizumi je tražio kompromisno rešenje i na kraju, uprkos protesta, dva dana pre 15. avgusta, naime, 13. avgusta posetio taj spomenik.

Na osnovu ta dva primera može se videti da se situacija u Japanu zapravo pogoršava. Japanskim političarima pre svega nedostaje moralni senzibilitet. Dok Japanci ne budu razumeli i poštovali sećanja drugih, nekada okupiranih zemalja, neće biti mogućna zajednička budućnost.

Naknadna primedba: Iz ličnih razloga nažalost nisam bio u mogućnosti da učestvujem na konferenciji. Zbog toga su pročitali moj prilog. Hteo bih najsrdačnije da se zahvalim gospođi Anet Švajcer, (*Anett Schweitzer*), koja je korigovala moj rukopis, i Norbertu Fraju, (*Norbert Frei*) koji je bio ljubazan da pročita moj prilog.